

ӘОЖ: 36.11

Калтаева Д.Б.,* Кальбаева Н.Т., Максимов М.И.
магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
доктор PhD, Плеханов атындағы РЭУ. Мәскеу, Ресей
**ЦИФРЛЫҚ ВАЛЮТАНЫ ЕНГІЗУДІҢ
АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ**

Автор корреспондент: dana_kaltaeva@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстанда және бүкіл әлемде цифрлық ұлттық валютаны енгізудің заманауи мүмкіндіктері мен артықшылықтары қарастырылады. Орталық банктер сандық валюталарды шығаруға көбірек қызығушылық танытуда. Ұлттық цифрлық валютаны құру идеясы бүгінде бұрынғыдан да өзекті. Әлемдік орталық банктердің сандық ақшаға қатынасы күрт өзгерді. Қытай, Швеция және Канада ұлттық цифрлық валютаны дамытуда жетекші елдер болып табылады. Әзірге бірде-бір ел ұлттық цифрлық валютаны толық көлемде шығару сатысына жақындаған жоқ. Қазақстан Республикасында Орталық банктің цифрлық валютасын кезең-кезеңімен енгізу жөніндегі пилоттық жобаны іске асыру жоспарлануда. Сандық валютаның көптеген артықшылықтары бар деп айтуға болады. Цифрлық ұлттық валютаны енгізу тиімділікті арттырады, қаржылық қызмет көрсетуді жеделдетеді, төлемдер жылдамдығын арттырады және ашықтықты, қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Қаржы секторы экономиканың маңызды элементі болып табылады және оның жай-күйі болып жатқан өзгерістердің жылдамдығы мен сапасына байланысты.

Кілт сөздер: цифрлық ұлттық валюта, Орталық банк, электронды ақша, технологиялық инфрақұрылым

Кіріспе. Цифрлық трансформация идеяларымен бүкіл әлем қамтылған. Қазіргі әлемде сандық ақшаны енгізу қаржы жүйесі мен ақша айналымын дамытуда аса маңызды рөл атқарады. Цифрлық ақшалар бірқатар артықшылықтарды берді: қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыру, төлемдердің жылдамдығын, ыңғайлылығын және ашықтығын арттыру, төлем қауіпсіздігі мен тұрақтылығын арттыру.

Орталық банк цифрлық валютасын әзірлеу есеп айырысуды жүргізу шығындарын азайтуға және қаржылық қолжетімділікті арттыруға, сондай-ақ қаржылық қызметтер мен құралдарды дамыту үшін мүмкіндіктер ашуға мүмкіндік береді. Ол сандық ақшаның дамуының кезеңдерінде айтылады, яғни, сандық ақшаны енгізу мүмкіндіктері мен перспективаларын бағалау; қоғамдық консультацияларды ескере отырып, оның тұжырымдамасын айқындау; шектеулі пайдаланушылар ауқымында сандық ақшаны басқару және оның платформасын дамыту; сандық ақшаны іске қосудың орындылығы мен одан әрі қадамдары туралы шешім қабылдау.

Орталық банктердің цифрлық валюталарды шығаруға деген қызығушылығы теориялық зерттеулерден нұсқаларды іске асыру және тестілеу әдістерін талқылауға тез ауысады. Ұлттық цифрлық валютаны толық көлемде шығару сатысына әзірге бірде-бір ел жақындаған жоқ.

Әлемнің орталық банктерінің цифрлық ақшаға қатынасы соңғы бірнеше жылда идеяның өзінен бас тартудан бастап, Ұлттық цифрлық валютаның пилоттық жобаларына (central bank digital currency, CBDC) дейін өтті [1].

Теориялық талдау. Егер 2017 жылы цифрлық ақшаның әлеуетін зерттеуге белгілі бір дәрежеде Халықаралық есеп айырысу банкі (Bank for International Settlements, BIS) сұратқан әрбір үш орталық банктің екеуі қызығушылық танытса, онда 2020 жылдың басында мәселені зерттеуден пилоттық жобаны іске асыруға дейін – CBDC бойынша

жұмысқа 80% немесе елдердің әрбір бес Орталық банкінің төртеуі тартылды, олардың жиынтық үлесіне әлем халқының төрттен үші және жаһандық экономиканың 90% – ы тиесілі.

2020 жылдың ортасына қарай кем дегенде алты ел цифрлық ұлттық валютамен, соның ішінде Қытай, Оңтүстік Корея, Швециямен тәжірибе жүргізді, бұл жұмысты алғашқылардың бірі болып бастады. Қазан айының басында Еуропалық орталық банк, әлемдегі екінші маңызды валютаның эмитенті, ұлттық цифрлық валютаның ықтимал шығарылуы және сандық еуромен эксперименттердің басталуы туралы жариялады. Сандық валютаны шығару мүмкіндігі әлемнің тағы бір ықпалды орталық банкі – Англия Банкінде талқылануда, ол бұрын өзінің CBDC зерттеулері туралы пікірталас есебін жариялады. АҚШ ФРЖ қолма-қол ақшаның сандық нұсқасын шығаруға мүмкіндік беретін технологияларды зерттеп жатыр, деп хабарлады тамыз айында Федералды резервтің Басқарушы кеңесінің мүшесі Лаэль Брейнард; бірнеше Федералды резервтік банктер сараптамалық және ғылыми қауымдастықпен бірлесіп жұмыс істейді. Мысалы, Бостон ФРБ MIT – пен серіктестікте, ал Нью-Йорк ФРБ-BIS-пен бірлесіп, жұмыс атқаруда. 2020 жылдың 13 қазанында Ресей Банкі сарапшылармен және жұртшылықпен кеңесі үшін сандық рубль шығарудың мүмкіндіктері мен перспективалары туралы есепті ұсынды[3].

Пандемия және онлайн режимге мәжбүрлі түрде кету әлемнің көптеген елдерін сандық валюталарды жасауға итермеледі: АҚШ пен ЕО елдері сандық доллар мен еуроны тәжірибе жасап жатқанда, Қытай қазірдің өзінде сандық юанды белсенді қолданады. Сандық рубль тұжырымдамасы Ресейде белсенді талқылануда. Орталық банктің ойынша, болашақта ол қолма-қол және қолма-қол ақшасыз ақшамен бірге елдегі ақшаның үшінші түріне айналуы керек, оны Орталық банктің өзі шығарады[2].

Орталық банктер ақшаның екі түрін шығарады: қолма - қол ақша (барлығына қол жетімді) және «банктер үшін ақша» - коммерциялық банктердің орталық банктегі резервтік шоттары (тек банктерге қол жетімді). Бұл ақша орталық банктің міндеттемелері болып табылады. Экономикадағы қалған ақшаны банк секторы кредит арқылы жүргізеді, ал азаматтар мен компаниялардың банктік шоттардағы қолма-қол ақшасыз қаражаты коммерциялық банктердің міндеттемелері болып табылады (салымдарды сақтандырудың мемлекеттік жүйелері кепілдік беретін сомаларды қоспағанда). Орталық банктің цифрлық ақшасының екі түрі де болуы мүмкін: бөлшек сауда (retail) - азаматтар мен заңды тұлғаларды қоса алғанда, көптеген пайдаланушыларға қолжетімді қолма-қол ақшаның цифрлық аналогы; және көтерме сауда (wholesale) - тек қаржы ұйымдары қол жеткізе алатын «банктер үшін ақша» цифрлық аналогы. Бөлшек CBDC-ті «Барлығына арналған резервтік шоттар» деп атауға болады. Олардың басты жаңалығы- Орталық банктің міндеттемелеріне қол жетімділікті кеңейту [3].

Тәжірибелік бөлім. Соңғы жылдары Қазақстанда да, бүкіл әлемде де қаржы және ақша айналымы саласында айтарлықтай өзгерістер болды.

Бүгінгі таңда көптеген адамдар тауарлар мен қызметтерге ақы төлеудің қолма-қол ақшасыз түрін қолданады. Ұлттық цифрлық валютаны құру идеясы бүгінде бұрынғыдан да өзекті. Әлемнің орталық банктерінің сандық ақшаға қатынасы түбегейлі өзгерді.

Қаржы секторы экономиканың маңызды элементі болып табылады және болып жатқан өзгерістердің жылдамдығы мен сапасы оның жай-күйіне байланысты.

Қазіргі уақытта электрондық төлемдер мен электрондық сауда қаржы секторының ажырамас бөлігі болды. Қаржы саласы дәстүрлі түрде клиенттермен өзара іс-қимыл жасау үшін инновациялық технологиялар мен цифрлық сервистерді енгізу мен қолдануда көшбасшы болып табылады. Іс жүзінде барлық банктер қашықтықтан арналар арқылы қызмет көрсетеді. Банктердің 70% жеке тұлғаларға сервистерді интернет және мобильді банкинг арқылы көрсетеді, банктердің 55% - ы өз қызметтерін мобильді қосымшалар негізінде ұсынады. Инвесторлар үшін брокерлердің электрондық қызметтерді көрсету тәртібі, оның ішінде клиенттің электрондық цифрлық қолтаңбасы негізінде сауда операцияларын жүргізу және жеке кабинет арқылы электрондық қызметтерді көрсету

оңайлатылды. Бұл өңірлік инвесторлар нарығына қолжетімділікті жеңілдетті және инвесторларға әлемнің кез келген нүктесінен қазақстандық қор нарығында қаржы құралдарымен сауданы жүзеге асыруға мүмкіндік берді [3].

Нәтижелер мен талқылау. Сандық теңге-бұл криптовалюта емес. Бұл мәселе тек бізде ғана талқыланбайды, олар бұл туралы Еуропада өте белсенді сөйлейді. Бұл тренд қозғалады, барлығы қолма-қол ақшасыз төлемдер жағына қарай өтеді, адамдар қолма-қол ақшадан көбірек бас тартады. Әрине, процесс біз қалағандай тез жүрмейді. Алайда, бұл ерте ме, кеш пе, біз жақын арада болатын болашақ. Мәселе тек Техникалық жабдықта, бірақ біз тез тартыламыз.

Негізінде, бүгінгі таңда бізде бар нәрсе - телефон нөмірі бойынша бірдей аударымдар, іс жүзінде бұл да сандық валютаның бір түрі. Егер сіз техникалық тұрғыдан түсіндірсеңіз, аналогия бойынша сол банктік аударымдардың сандық валютамен көп ұқсастығы бар. Сіз кэшпен тікелей жұмыс істемейсіз, сіз телефондағы сандарды тересіз, жібересіз, ақшаңыз таусылып, басқасына қосылады. Бірақ іс жүзінде нақты, физикалық Кэш қозғалысы жоқ. Сандардың қозғалысы бар. Шамамен осы нұсқада сандық валюта болады. Бірақ бұл криптовалюта емес екенін түсіну керек.

Сандық валютаның ішкі мәні бар. Біріншіден, оған Ұлттық банктің өзі кепілдік береді. Реттеуші сізге сандық әмияныңыздағы валюта кез-келген дүкенді қабылдайтынына кепілдік береді және сіз оны матчтардан бастап пәтерге, көлікке және басқаларға дейін сатып аласыз. Немесе сіз басқа елдің басқа сандық валютасына айырбастай аласыз [4].

2017 жылы орталық банктердің шамамен 65% цифрлық валюталардың әлеуетін зерттеуге қызығушылық танытты, ал 2020 жылдың басында орталық банктердің 80%-дан астамы CBDC саласындағы зерттеулер мен әзірлемелермен айналысты. Коронавирустық Пандемия тек осы бағыттағы дамуды тездетті. Ағымдағы жылы, 2019 жылмен салыстырғанда, Орталық банк өкілдері CBDC-нің әртүрлі аспектілеріне қатысты сөйлеген сөздерінің саны айтарлықтай өсті. Жалпы, ағымдағы жылдың шілде айында 36 Орталық банк Орталық банктің бөлшек немесе көтерме цифрлық валюталарын енгізуді қарастыратын жұмыстарды жариялады. Қытай, Швеция және Канада ұлттық сандық валютаны дамытуда көшбасшы.

Қазақстанда ұлттық цифрлық валютаны енгізуді зерделеу процесі де іске қосылды. Қазақстан Ұлттық Банкі басқа елдердің 28 Орталық банкімен қатар осы мәселе бойынша негізгі халықаралық зерттеу тобының жұмысына қатысады. ҚР ҰБ халықаралық есеп айырысу Банкімен және халықаралық валюта қорымен бірлесіп, цифрлық валютаны реттеу тәсілдерін зерделеуде, сондай-ақ Қытай Халық Республикасында, Оңтүстік-Шығыс Азияның бірқатар елдерінде, Канадада, Сингапурда және Еуропалық Одақта цифрлық валютаны енгізу жөніндегі пилоттық жобаларда байқаушы болып табылады [7].

Қазіргі уақытта технологиялық инфрақұрылым мен реттеуші тәсілдерді ескеретін Қазақстан Республикасында цифрлық валютаны енгізудің әртүрлі сценарийлерін көру бойынша баяндама әзірленуде. Баяндаманы жариялау 2021 жылдың екінші жартысына жоспарланған. Құжатты талқылау нәтижелері бойынша ҚР-да орталық банктің цифрлық валютасын кезең-кезеңімен енгізу бойынша пилоттық жобаны іске асыру жоспарлануда.

Сандық валютаның көптеген артықшылықтары бар, олардың арасында:

- төлемдердің қауіпсіздігі мен тұрақтылығы;
- төлемдердің тиімділігі (ұлттық нарық);
- қаржылық тұрақтылық;
- трансшекаралық төлемдердің тиімділігі;
- қаржылық қызметтердің қолжетімділігін арттыру;
- қолма-қол айналым үлесін қысқарту;
- төлемдердің жылдамдығын, ыңғайлылығын және ашықтығын арттыру.

2020 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша айналымда 45,4 млн төлем карточкасы бар, ал оларды ұстаушылар саны 37,9 млн теңгені құрады, бұл ретте ағымдағы жылдың он айында қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемі 2,5 есеге ұлғайды және 26,7 трлн теңгені

құрады. Соңғы бес жылда қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемі жылына орта есеппен 2 есе өсуде [5]

Қорытынды. Соңғы жылдары бүкіл әлемде адамдар тауарлар мен қызметтерді сатып алу кезінде қолма-қол ақшасыз төлем түрін қолдануды жөн көреді. Коронавирустық пандемия тек ұлттық цифрлық валютаны құру процесін жеделдетті деп айтсақ болады.

Сарапшылардың пікірінше, егер 2017-2018 жылдары адамдар электрондық ақшаны құру туралы ұсыныстарды теріс қабылдаса, 2020 жылы әлемнің орталық банктерінің 80%-дан астамы цифрлық валютаға қызығушылық танытты.

Орталық банктердің сандық валюталары Биткойн және басқа да криптовалюта аналогтары емес екенін есте ұстаған жөн. Теңгені қоса алғанда, цифрлық ұлттық валюталар үшін бұл нақты уақыт режимінде бюджет ақшасын игеру процестерін қадағалау мүмкіндігін білдіреді. Осылайша, жүйені алдау мүмкін емес: жүйе заң бойынша қатаң түрде мемлекеттік ақшамен жұмыс істеуден басқа таңдау қалдырмайды.

Орталық банктің цифрлық валютасы, сондай-ақ өтімділікке қол жеткізуді оңайлатады, бұл төлемдер қауіпсіздігінің, ауқымдылығының және құпиялылығының аса маңызды мәселелерін шеше отырып, компаниялар мен ұйымдардың қаржылық белсенділікке тартылуына ықпал етеді [6].

Жалпы, ел ұлттық валютаны цифрлық трансформациялауға дайын. Соңғы жылдары Қазақстанда қаржы жүйесін цифрландыру қарқынды дамуда. Халық есеп айырысудың қолма-қол ақшасыз тәсілін көбірек қолданатын жағдайға тез бейімделуде.

Әдебиеттер тізімі:

1. Государственная Программа «Цифровой Казахстан» Постановление от 12 декабря 2017 года № 827

2. Интернет ресурстар:

<https://lenta.ru/articles/2020/12/28/cifrr/>

<https://econs.online/>

<https://rus.azattyq-ruhy.kz/>

<https://profit.kz/news/59073/>

<https://profit.kz/articles/14607/>

<https://liter.kz/analitiki>

Аннотация. В статье рассматриваются современные возможности внедрения и преимущества цифровой национальной валюты в Казахстане и во всем мире. Центральные банки все больше заинтересованы в выпуске цифровых валют. Идея создания национальной цифровой валюты сегодня актуальна как никогда. Отношение мировых центральных банков к цифровым деньгам резко изменилось. Китай, Швеция и Канада являются ведущими странами в развитии национальной цифровой валюты. К стадии выпуска национальной цифровой валюты в полном объеме пока не подошла ни одна страна. Планируется реализация пилотного проекта по поэтапному внедрению цифровой валюты Центрального банка в Республике Казахстан. Можно сказать, что цифровая валюта имеет много преимуществ. Внедрение цифровой национальной валюты повысит эффективность, ускорит предоставление финансовых услуг, повысит скорость платежей и обеспечит прозрачность, безопасность и стабильность. Финансовый сектор является важным элементом экономики, и его состояние зависит от скорости и качества происходящих изменений.

Ключевые слова: цифровая национальная валюта, Центральный банк, электронные деньги, технологическая инфраструктура

Abstract. The article discusses the current opportunities for the introduction and advantages of the digital national currency in Kazakhstan and around the world. Central banks are increasingly interested in issuing digital currencies. The idea of creating a national digital currency is more relevant today than ever. The attitude of the world's central banks to digital money has changed dramatically. China, Sweden and Canada are leading countries in the development of a national digital currency. No country has yet reached the stage of issuing a national digital currency in full. It is planned to implement a pilot project for the phased introduction of the Central Bank's digital currency in the Republic of

Kazakhstan. It can be said that the digital currency has many advantages. The introduction of a digital national currency will increase efficiency, accelerate the provision of financial services, increase the speed of payments and ensure transparency, security and stability. The financial sector is an important element of the economy, and its condition depends on the speed and quality of changes.

Keywords: digital national currency, central bank, electronic money, technological infrastructure